

OMDANNING AV NORSK SPRÅKRÅD

Høringsuttalelse fra Riksmålsforbundet

UTFORDRINGER og STRATEGI

Det overordnede mål

I høringsbrevet (s. 5) stilles det opp som overordnet mål ”å legge til rette for at norsk språk, både bokmål og nynorsk, kan bestå som fullverdig bruksspråk i alle deler av samfunnslivet, også inn i det nye informasjonsamfunnet”.

Riksmålsforbundet slutter seg til det, idet vi legger vekt på at det skal gjelde bokmål og nynorsk hver for seg (jf. st.meld. 13 (1997-98) s. 18), og at stabile normer skal være et hovedmål, i motsetning til hva tilfellet har vært i store deler av 1900-tallet. – Videre forstår vi det slik at det med ”bokmål og nynorsk” menes standardspråkene (de normaliserte språkene, målformene), og at vern og dyrking av dialekter ikke skal være arbeidsområde for det nye organet (som vi heretter for korthets skyld kaller Organet). Det er forøvrig viktig at man finner et godt navn på det, som både er fengende og som viser at organisasjonsform og funksjon er en annen enn Språkrådets.

Norsk og fremmedkulturelt

Vi mener som departementet at arbeidet bør begrenses til dyrking og pleie av norsk språk. En tilnærmet lignende omsorg for mer enn 100 fremmede og fjerntstående språk – om de så brukes i Norge av norske statsborgere – vil by på en lang rekke praktiske vanskeligheter som man ikke kan ha oversikt over, og en slik virksomhet kan selvsagt ikke institusjonaliseres og kompetanse bygges opp i løpet av et halvt års tid. Men Organet bør interessere seg for spørsmålet som ”observatør”, avklare eventuelle juridiske implikasjoner, notere seg de erfaringer man måtte høste i Sverige hvis de der velger å engasjere seg mer aktivt, og bistå med råd og hjelp i den utstrekning det er mulig innenfor de rammer som trekkes opp.

Derimot bør norskopplæringen av utlendinger som søker statsborgerskap, være en del av Organets interessefelt. Om det skal få noen direkte tilknytning til opplæringen, avhenger av hvordan den blir organisert.

Vern

Både i Norge og i utlandet står den angloamerikanske språklige og kulturelle innflytelsen på dagsordenen. Man er enig om at nasjonale tradisjoner må vernes, men har ingen sikker oppskrift på hvordan, og ingen garanti for at arbeidet gir resultater. Norge er i en spesiell situasjon når det gjelder språkvern, i og med de to målformene, og vernearbeidet får to dimensjoner.

Forholdet bokmål/nynorsk

Målformene er gjensidig forståelige, og den ene – bokmålet – dominerer sterkt ”i alle deler av samfunnslivet”. Kulturmeldingen nevner (s. 193) at ”nynorsk i aukande grad har

vorte eit landsdelsspråk for Vestlandet”, men i realiteten er nynorsken mindretallsspråk også der, om man ser de fire fylkene under ett og teller språkbrukere og ikke kommuner.

Også på det lovregulerte området (dvs. i statstjenesten, hvor kravet siden 1987 har vært 25 %) er situasjonen mørkere for nynorsken enn man skulle vente, når de ganske omfattende stimulerings- og kontrolltiltak tas i betraktning (jf. de siste stortingsmeldingene om målbruk i offentlig tjeneste). Statistikken over departementenes bruk av målformene i 2001, 2002 og 2003 viser følgende prosenttall for nynorsk:

	2001	2002	2003
Stortingsdokumenter, etter sidetall	14	17	19
Andre dokumenter (korte)	17	13	15
Andre dokumenter (lengre, over 10 sider)	9	8	6

I dette perspektivet må vern av nynorsken først og fremst gå ut på å sikre dens eksistens.

I Kulturmeldingen sies det videre at ”det offentlege prinsipielt må kunne favorisera nynorsk språk og kultur” og ”drive ei viss positiv diskriminering”. I dette ligger det sannsynligvis at den støtte nynorsken nyter godt av – økonomisk, administrativt og juridisk – skal videreføres og eventuelt trappes opp. Det betyr en fortsatt vanskelig balansegang for å unngå at støtten blir følt som tvang av dem som bruker den andre målformen. Departementet ser 25 %-kravet som et middel til å synliggjøre nynorsken i offentlig sektor, siden den står så svakt i den private. Vi kan forstå resonnementet, men vi tror likevel det vil være fornuftig å fastsette en realistisk nynorskprosent for målbruk i statstjenesten.

Bestemmelsene som regulerer forhold som nevnt ovenfor, blir selvsagt fattet på nivåer over Organet, men det må tenkes grundig igjennom om Organet helt eller delvis skal påse at bestemmelsene etterlevs, f.eks. slik Språkrådet i dag overvåker målbruken på nivåene under departementene. Vi antar at slike overvåkningsoppgaver – hvis de blir aktuelle – er mest naturlige for en ombudsinstans enten under Kulturdepartementet eller frittstående.

I tillegg til å utsettes for domenetap i forhold til bokmålet blir nynorsken påvirket strukturelt, især i ordformer og ordforråd. Vernet av nynorsken blir dermed også et spørsmål om å sikre dens identitet. Etter vår mening bør både bokmål og nynorsk behandles som moderne standardspråk og normeres med vekt på tradisjonen. For bokmålet vedkommende vil den relativt faste riksmålsnære bruksnormen gjennom de par siste generasjoner være veiledende og avhjelpe mangelen på fasthet i selve normen. For nynorsken er situasjonen annerledes; den praktiseres mindre enhetlig, og i normeringen har folkemålsideologien (med ønsket om å imøtekomme antatte behov i distrikter med til dels forskjellig dialektgrunnlag) ført til en flora av valgfrie former som ikke tilfredsstillende kravene til et moderne, lettlært standardisert riksspråk.

Forholdet norsk/utenlandsk

Vernet av bokmålet blir av en annen karakter. Riksmålsforbundet slutter seg fullt ut til det syn at arbeidet først og fremst må gå ut på å begrense domenetapet overfor engelsk. Et slikt vernarbeid er langt viktigere enn å bekjempe enkeltord som uvegerlig kommer

med kulturinnflytelsen fra det angloamerikanske området, selv om det naturligvis også må legges vekt på å skape tradisjon for norske ord og uttrykk til avløsning av de fremmede. Organet må ta opp terminologiarbeidet som har ligget mer eller mindre nede siden Rådet for teknisk terminologi (RTT) gikk inn. Terminologiarbeid egner seg meget godt til å skape kontakt utad i samfunnet, og i vernet mot utenlandsk dominans må det satses tungt på dette og på tilgrensende felter i almenspråket. Språkrådet har her gjort verdifullt arbeid, som Organet må videreføre.

Norvagisering av ordenes skrivemåte tillegger vi derimot mindre vekt; det har vist seg at den lett blir forsert og skaper uro og motvilje.

I få ord kan vernearbeidet sammenfattes slik for begge målformer: Det gjelder nå å bevare, ikke å forandre. En slik innstilling har langtfra vært noen selvfølge i Norge, og Organet står foran et sikkert både tungt og langvarig arbeid med å skape en mentalitetsforandring i norskfaglige miljøer.

Som spesielt viktig regner vi det standardiserte talespråket, både fordi det er en av flere stabiliserende faktorer i språkutviklingen, og fordi det har vist og viser sin styrke tross vanskjøtsel gjennom et par generasjoner både i undervisningsvesenet på alle trinn og i de offisielle normeringsorganene, især Norsk språkråd, som bare nølende og motvillig har erkjent at det eksisterer, og som har gitt underlige råd om det. Etermedienes bruk av standardisert språk er dessverre ikke alltid som den burde være. – Man må dessuten tenke på utlendinger som ikke bare skal lære å skrive, men også å snakke norsk. De trenger forbilder og en bedre veiledning enn ordlister og håndordbøker kan gi.

I bevaringsperspektivet henviser vi særlig til – og støtter – det som siteres fra prosjektskissen (s. 5 i høringsbrevet): at grunnlaget for Organets arbeid skal være ”kunnskap om språkleg tradisjon og . . . observasjon av aktuell språkutvikling”. Med en aktuell konkretisering kan det for vår målform sies slik: Når Henrik Ibsen og Sigrud Undset skal være kulturpolitiske ”satsingsområder” i årene fremover fordi de representerer det beste i norsk litteratur, så må den språktradisjon de står i, ha krav på samme interesse.

Strategier

Til syvende og sist vil Organets hovedbeskjeftigelse bli å øke interessen for de hjemlige språktradisjonene, oppvurdere dem ved hjelp av holdningsskapende arbeid i en eller annen betydning og form. Hvilken form dette arbeidet skal få, vil avhenge av hvordan Organet innrettes og hvilke midler det får til rådighet. Det kan bli tale om både ideer/innspill, initiativer og tiltak (jf. s. 4 i høringsbrevet, hvor departementet, så vidt vi forstår, tenker seg et samspill av virkemidler og en utvikling henimot ”et mer tiltaksrettet arbeid på et senere tidspunkt”).

Det er lett å nevne områder som Organet bør interessere seg for:

- Skolepolitikken, hvor regjeringens nylige forslag gir løfter om større vekt på språkundervisningen.

- Morsmålspedagogikken - både undervisningsplaner, fagmetodikk og læremiddelsituasjon.

- Universitetenes og andres forskning i norsk språk – især utforskningen av av norsk skriftspråk på 1900-tallet.

- De store ordboksprosjektene.
- Universitetenes og høyskolenes praktisering av og undervisning i norsk språk.
- Forlagenes rolle som produsenter av oppslagsverker og ”kunnskapsprosa” i videste forstand. Organet bør inngå et intimt samarbeid med dem, både enkeltvis (om prosjekter) og på organisasjonsplanet.
- Mediene må brukes mer bevisst og profesjonelt enn Språkrådet har gjort, og det ”sterkeste” – fjernsynet – må prioriteres. Organet må engasjere mediekonsulenter både ad hoc og på permanent basis. Innslagene må være seriøse og faglig uten plett og lyte, uten at de dermed behøver å mangle underholdningsverdi. Organet må stå for kvalitet.
- Kultur- og skolepolitikere må holdes varme med stoff om de estetiske og humanistiske fags betydning.

Normering eller ikke

Som antydnet ovenfor kan det se ut som at bokmål og nynorsk har forskjellige behov når det gjelder den slags normering som tar sikte på å skape fasthet og konsekvens. Når det derimot gjelder normering av nyord, især utenlandske ord, kan behovene være omtrent like. Departementet har vært inne på at Organet ikke skal befatte seg med normering. Normeringsspørsmål vil imidlertid melde seg, og noen må ta seg av dem. Det kunne være en komité for hver målform, som fungerte som konsulenter for departementet, hvis dette fortsatt skal ha høyeste myndighet – altså en ordning som ligner den man hadde før Norsk språknemnd (1952).

Riksmålsforbundet går gjerne med på en slik ordning for bokmålets del og ser ingen avgjørende hindring for at nynorsksiden kan innrette seg på en annen måte.

ORGANETS SAMFUNNSFORANKRING

Et overordnet mål – lovhjemmel eller ikke

På kort sikt må det regnes som et overordnet mål å legge et holdbart grunnlag for den stabilitet i språkssystemene og den selvstendighet for målformene som departementet med tilslutning av Stortinget har uttrykt ønske om både i Kulturmeldingen og andre steder.

Spørsmålet blir så om grunnlaget skal legges i form av en lov for Organet.

Departementet varsler en lovproposisjon ”så snart Stortinget har behandlet kulturmeldingen våren 2004”. Det innebærer naturligvis at loven om Norsk språkråd blir opphevet, men kanskje ikke nødvendigvis at departementet ønsker en lovhjemmel for Organet (jf. uttalelsen s. 64 i Kulturmeldingen om ”at staten i prinsippet kunne ha gjennomført disse tiltaka [dvs. Språkrådets gjøremål] utan å ty til lov som verkemiddel”).

Om Organets virksomhet skal hjemles i lov eller ikke, henger noe sammen med organisasjonsform og arbeidsoppgaver – om det skal være ett organ med to avdelinger eller to selvstendige organer, samt om organet/organene skal normere eller ikke (se ovf.). Siden dette ikke er avklart, er det vanskelig å ha noen mening om en lovforankring. Det kan være at andre forhold – og summen av dem – vil telle mer enn lovhjemmelen. Skal det imidlertid gis en lov, bør det det være en med få paragrafer, av samme type som loven om Norsk språkråd, ikke av typen vi har i målloven og stedsnavnloven.

Organisasjonsformen

Ut fra de tankene vi har utviklet i det foregående, er vi mest stemt for at det opprettes et organ for hver målform. En slik løsning er også den som mest naturlig følger av departementets uttalelser om saken. Vi går ut fra at et fornuftig samarbeid vil komme av seg selv på områder hvor forholdene ligger til rette for det.

Blir resultatet ett organ med to avdelinger – og siden det er ansatt en direktør for Organet, kan det vel bære i retning av det – må det i vedtekter eller på annen måte sørges for at avdelingene får den nødvendige selvstendighet.

Arbeidsform. Kontakten utad. Representasjon

Organet skal tydeligvis være mindre enn Norsk språkråd, og hvis ikke sekretariatet skal utbygges, ser vi for oss et relativt lite organ som skal pleie kontakt med en lang rekke private og offentlige organer, organisasjoner, instanser og ”språklige premissgivere” av alle slag, også enkeltpersoner. Dette er en svær oppgave, og vi ser ikke noe bedre utgangspunkt enn å forsøke de metodene som departementet nevner i prosjektskissen (sitert på s. 9 i høringsbrevet): ”referansegrupper, dialogfora, seminar- og møteverksemd, konferansar, e-postfora”. Språkrådets nettsider er velredigert og meget søkt, og goodwillen derfra må kunne overføres. Man må vel innstille seg på at bruken av nett og e-post fortsatt vil øke, og at disse kommunikasjonsmåtene kan bli ytterligere utbygget og effektivisert. Hvis sekretariatet forsterkes, kan man ta sikte på en sterkere spesialisering enn det som hittil har vært mulig.

Konferanser, seminarer og annen møtevirksomhet med inviterte foredragsholdere og mer eller mindre faste kontakter munner sikkert ut i erkjennelse og øket kunnskap, men det er vanskelig å forestille seg vedtak. Og erkjennelsen og kunnskapen må bearbeides og formuleres hensiktsmessig før den kan brukes overfor målgruppene. Her vil det til enhver tid ligge store faglig-pedagogiske utfordringer, som imidlertid ikke skulle være uoverkommelige når man bare avstår fra ekstreme utspill.

Riksmålsforbundet begynte for flere år siden en gradvis omlegging av kursen fra språkpolitisk kamp til språkrøkt og opplysningsvirksomhet. Vi har tenkt å fortsette den linjen, med kurs- og seminarvirksomhet, språkpriser og opplysningsvirksomhet på nett og på annen måte. Vi ser muligheter for et samarbeid med Organet om slike saker.

I Norsk språkråd har de fire riksmålsrepresentantene talt riksmålets og det moderate bokmåls sak, og dermed vært talsmenn for det store flertall av språkbrukerne. Riksmålsrepresentantene har med konsekvens hevdet et språksyn som også det politiske Norge nå i hovedsaken har sluttet seg til. Med fire representanter av 19 i bokmålsseksjonen (to fra Det Norske Akademi og to fra Riksmålsforbundet) har riksmålsbevegelsen ikke nettopp vært overrepresentert i Språkrådet. Når vi omsider har nådd såvidt godt frem både i og utenfor rådet, må hovedforklaringen være at vi har hatt en god sak.

Organet (og eventuelle komiteer) må innrettes slik at ”riksmål/moderat bokmål” blir representert med en tyngde som svarer til tyngden i denne språktradisjonen.